

tyató † **A:** 1394 ? *Chatho* [SZN.] (NytudÉrt. 68: 71); 1522 *Cjatho* [SZN.] (MNYTK. 86: 72); 1657–1658 *tiatojának* (MonTME. 1: 228) **J:** ’török írődeák | türkischer Schreiber’

■ Szerbhorvát jövevényszó. | ⊕ Szbhv. *ćato, ćata* ’írnok’ [< szbhv. (R.) *ćatip* ’ua.’ < arab *kataba* ’ír’].

📖 MNy. 5: 277; Kniezsa: SzJsz. 537; TESz.; EWUng.

tyúk **A:** 1181/ *Tykod* [SZ.] [HN.]; *Tykud* [SZ.] [HN.] (Szentpétery: KritJ. 1: 43); 1198 *thuc* [SZN.] (ÓMOLv. 63); 1325 *Tyuk* [SZN.] (Oklsz.); 1372 u./ *tykmonat* (JókK. 105); 1708 *Tik, Tyúk* (Pápai Páriz: Dict.); 1747 *tyok* tojást (MNy. 59: 238); NYJ. *tilk* (MTsz.) **J:** **1.** 1181/ ’egy fajta házi szárnyas | Huhn’ # (Szentpétery: KritJ. 1: 43) (↑); **2.** 1181/ ? ’ennek nőténye | Henne’ # (Szentpétery: KritJ. 1: 43) (↑), 1372 u./ ’ua.’ (JókK. 105) (↑); **3.** 1879 ’nő, lány (pejoratív) | Frau, Mädchen (pejor.)’ (NSz.); **4.** 1897 ’ki nem pattogzott v. pattogatott kukorica | ungerösteter Mais’ (MTsz.) **Sz:** ~**os** (†1109) [1295 k.] *Ticus* [HN.] (Györffy: DHA. 379) | ~**ász** 1461 *Thykaz* [SZN.] (Oklsz.)

■ Jövevényszó egy csuvasos típusú ótörök nyelvből. | ⊕ Csu. *čâχâ*; ujj. *taq̄yū*; csag. *tayuk*: ’tyúk’ [tisztázatlan eredetű]. ⊕ Megfelelői a mongolban és a mandzsu-tunguz nyelvekben is megtalálhatók. ⊕ A magyarba átkerült alak a **t̄iyuq* lehetett. A feltételezett alak első szótagbeli *i* hangja a többi török adat *a* hangjával szemben csuvasos típusú előzményre mutat; vö. →*ír*¹, →*tinó* stb. A szó belseji *γ* a magyarban kiesett; vö. →*gyúr*, →*szór* stb. Az *iu* hangkapcsolat *i*-je egyfelől a *t* palatalizációját (*tyúk* alak), másfelől a diftonguson át, egy hosszú *i*-t eredményezett. Az eredeti 1. és 2. jelentés kapcsolatához vö. →*tehén*; a 2. jelentésből kialakult 3. jelentéshez vö. →*liba*; a 4. jelentéshez vö. →*kakas*.

📖 MNy. 3: 364; TESz.; Ligeti: TörK. 442; EWUng. • Vö. *fiastyúk, gór-, gyöngytyúk, tyúkszem*¹, *tyúkszem*²

tyúkszem¹ **A:** 1532 *chýkzem* [ɔ: *thýkzem*] (ItK. 87: 662); 1577 k. *Týkzém* (OrvK. 51); 1604 *Tyukfzem* fű (Szenczi Molnár: Dict. *Córchoron* a.) **J:** **1.** 1532 ’a kankalinfélék családjába tartozó, mezőn, vetés közt, kertben gyomként tenyésző, egynyári növény, tikszem | Gauchheil (Anagallis)’ (ItK. 87: 662) (↑); **2.** 1878 ’tavaszi hérics | Adonisröschen (Adonis aestivalis)’

■ Összetett szó. | ⊕ A →*tyúk* + →*szem* összetételi tagokból keletkezett jelöletlen, birtokosi alárendeléssel. A megnevezés arra vezethető vissza, hogy ennek a kankalinfélének a termése alakilag a tyúk szeméhez hasonlít. A 2. jelentés metafora. ⊕ A szó elsősorban a botanikai szaknyelvben él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szem, tyúk*

tyúkszem² **A:** 1585 *tyuk szóm* (Cal. 185); 1690/ *tyúkszemnek* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 314) **J:** ’a talpon, a lábujjakon (esetleg a kézen) keletkező, gyakran fájdalmas bőrkeményedés | Hühnerauge’

■ Latin mintára keletkezett tükörszó, összetett szó. | ⊕ Vö. lat. *oculus pullinus* ’tyúkszem’. ⊕ A megnevezés e kerek bőrkeményedés és a tyúk szemének alakja közti hasonlóságon nyugszik. ⊕ Megfelelői: ném. *Hühnerauge*; fr. *œil de poule*; ol. *occhio pollino*: ’fájdalmas bőrkeményedés, szarumegvastagodás’. ⊕ A magyarban: →*tyúk* + →*szem* összetételi tagokból áll. Az orvosi szaknyelvből terjedt el.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szem, tyúk*